

DE ARCHITECTENBRANCHE IN BEWEGING

Futura white paper

Auteur: Jasper Kraaijeveld – BNA beleidsmedewerker markt & ondernemerschap

SAMENVATTING

Dit white paper maakt onderdeel uit van het Futura onderzoeksproject naar nieuwe verdien- en organisatiemodellen voor de architectenbranche en beschrijft de ontwikkelingen in arbeidsmarkt, afzetmarkten, bouwketen en mogelijke toekomstscenario's van de architectenbranche in Nederland. Deze branche is volop in beweging. Omzet en werkgelegenheid nemen sinds kort weer toe. Architectenbureaus kunnen kiezen voor verschillende rollen en posities binnen projecten en in de bouwketen. Om succesvol in te blijven spelen op nieuwe ontwikkelingen in de markt, zoals nieuwe technologie, de verhoogde vraag om circulariteit en duurzaamheid lijken aanvullende competenties van architectenbureaus nodig. Vereiste competenties kunnen bureaus binnen hun eigen organisatie realiseren maar ook bewerkstelligen door meer samen te werken met andere partijen. Hier zullen binnen de bureaus steeds meer weloverwogen keuzes voor moeten worden gemaakt. Dit paper kan hierbij als uitgangspunt worden gebruikt.

INTRODUCTIE

Meerwaarde architect

Architectuur is een niet te missen maatschappelijke kracht, die op nationaal en regionaal niveau bijdraagt aan leefbaarheid en kwaliteit van de omgeving. Architecten doen meer dan gebouwen ontwerpen. Met hun kijk op ruimte en hun kennis van maatschappelijke vraagstukken, leveren ze een bijdrage aan het oplossen van complexe ruimtelijke problemen en dragen bij aan 'gebouwd geluk'. Architecten verbinden mensen, wensen en belangen en kennen de maatschappelijke en ruimtelijke eisen ten aanzien van duurzaamheid en haalbaarheid. Ze zijn daarmee van onschatbare waarde voor de maatschappij.

Ondernemerschap en innovatie

De architectuurpraktijk verandert door de dynamiek van de omgeving. In de wereld van ontwerpen en bouwen zijn oude zekerheden en modellen voor een groot deel verdwenen. De context, de business en de praktijk van het architectenbureau tonen aan dat er sprake is van een 'nieuwe realiteit'. De omzet neemt de laatste jaren toe, maar de werkgelegenheid is als gevolg van de economische crisis nog steeds een stuk lager dan in het topjaar 2008. De komende jaren richt de branche zich daarom op een verdere versterking van de branche en het vergroten van de positieve impact van architectuur. In deze transitie zijn adaptatie en elan van de branche cruciaal. Extra competenties, ondernemerschap en innovatie lijken een voorwaarde om in de toekomst verzekerd te zijn van werk.

ARBEIDSMARKT

Aantal bureaus

Voor de totale branche wordt door onderzoeksbureau Panteia in de BNA Benchmark Jaarcijfers 2015 uitgegaan van circa 2.700 actieve bureaus. Het aantal geregistreerde eenmanszaken is in een paar jaar tijd ruim verdubbeld en blijft toenemen.

Veel eenmansbureaus hebben echter een andere hoofdbetrekking of zijn wel ingeschreven, maar niet of nauwelijks actief. Bij het CBS waren eind 2015 6.560 architectenbureaus geregistreerd. Hiervan bestaan 5.290 uit 1 persoon, waarvan naar verwachting circa 1.100 ook echt actief zijn.

Architecten in Europa

Het aantal architecten in Europa in 2016 wordt in de sector studie van de Architects' Council of Europe geschat op ongeveer 600.000, een stijging van 4% sinds 2014. De helft van architecten is jonger dan 50 jaar; de man-vrouw verhouding onder alle architecten in Europa is 62%-38%. Ongeveer driekwart werkt voltijds. Hoewel er nog een weg te gaan is naar een echt gezonde situatie in alle landen zijn de verschillende indicatoren positief: de bouwproductie in Europa en de totale waarde van de architectonische markt is gestegen (+12 % sinds 2014). Architecten zelf zien een positieve toekomst: een meerderheid van de architecten verwacht een toename van hun werklast of geen verandering.

Omzetontwikkeling en werkgelegenheid

In 2008 behaalde de architectenbranche een omzet van ruim € 1,6 miljard. In 2015 was dit nog maar € 840 miljoen. Naar schatting zijn er in die periode ruim 7.000 mensen zonder werk geraakt of ander werk gaan doen. Een ander deel is (vervroegd) met pensioen. Uit recente cijfers van de BNA Benchmark Jaarcijfers 2015 en 2016 blijkt dat de omzet en werkgelegenheid weer groeit. De totale werkgelegenheid in de branche bedroeg in 2015 ongeveer 11.000 (werknemers + zzp'ers) ten opzichte van ruim 22.000 in 2008. De jaaromzet zal in 2017 volgens met CBS naar schatting € 1 miljard bedragen. Ook de werkgelegenheid trekt weer aan.

Soorten arbeidsrelaties

Architectenbureaus zijn door de ervaringen tijdens de crisis huiverig geworden voor het aangaan van arbeidsovereenkomsten voor onbepaalde tijd. Alternatieven zijn arbeidsovereenkomsten voor bepaalde tijd, opdrachtverstrekking aan zzp'ers, stageovereenkomsten en het terugschroeven van fulltime afspraken naar werken in deeltijd. Bureaus blijven voorzichtig met het aannemen van nieuwe medewerkers. In 2017 zegt ongeveer 30% van de bureaus zegt hierin groei te verwachten. 45% van de bureaus zegt moeite te hebben met het vinden van goede nieuwe krachten (BNA Conjunctuurmeting voorjaar 2017).

Beroepservaring

Veel architectenbureaus bieden plaats aan jong talent dat deelneemt aan de wettelijke beroepservaringperiode. De beroepservaringperiode is een voorwaarde voor inschrijving in het architectenregister voor iedereen die na 31 december 2014 is afgestudeerd aan een kwalificerende Nederlandse opleiding in de architectuur, stedenbouw, tuin- en landschapsarchitectuur of interieurarchitectuur. Bijna driekwart van de bureaus heeft één of meerdere plekken hiervoor beschikbaar. Voor de grote bureaus gaat het gemiddeld om drie plekken, waar kleine bureaus gemiddeld 0,6 plek aanbieden (BNA, Verdiepingsonderzoek voorjaar 2017).

Regelgeving, technologie en de markt vragen om nieuwe competenties

Uit het Sectorplan Architectenbranche 2016 blijkt dat architectenbureaus net als veel andere bouwpartijen bezig zijn met een strategische heroriëntatie op de nieuwe maatschappelijke ontwerp- en bouwopgaven van de toekomst. Veranderende regelgeving, technologische ontwikkelingen en de transitie in de markt voor architecten en bouwbedrijven van een

aanbod gestuurd naar een vraag gestuurd systeem vragen om andere werkwijzen en competenties. Kennis- en competentiegebieden die hierbij van belang lijken werken met een Bouw Informatie Model (BIM), kwaliteitsborging en het bevorderen van intern ondernemerschap. Samen met duurzaamheid en technologie lijken deze gebieden essentieel voor het behoud van banen op korte termijn en nieuwe werkgelegenheid op langere termijn.

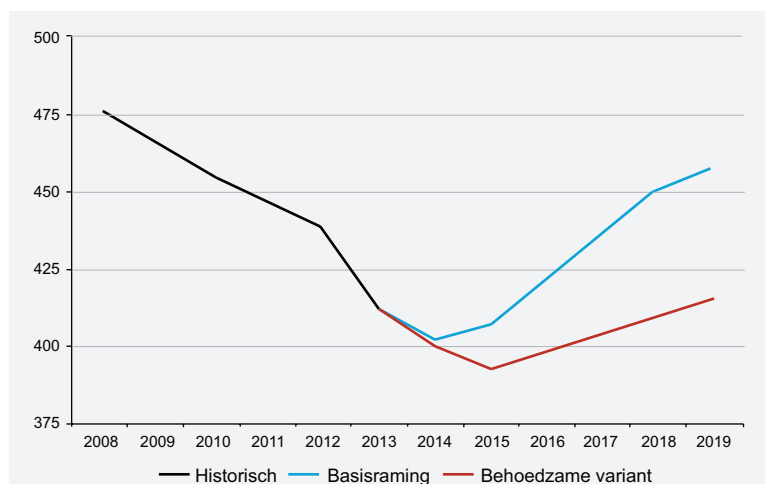
Beroepsontwikkeling

Dat men bewust is van de hernieuwde noodzaak tot competentieontwikkeling spreekt uit het feit dat maar liefst 70% van de BNA-bureaus zichzelf nooit uitgeleerd vindt (BNA Verdiepingsonderzoek voorjaar 2017). De bureaus halen continu overall nieuwe kennis vandaan: uit projecten, van collega's, van project-evaluaties, opleidingen, cursussen en seminars, en projectbezoeken. Een aantal belangrijke (opvallend, actuele) thema's verdienen volgens de bureaus speciale aandacht: BIM (56%), Bijna Energie Neutrale Gebouwen (BENG) (42%), 3D Modelleringspakketten (40%) en Persoonlijke effectiviteit (29%).

AFZETMARKT

Bouwproductie

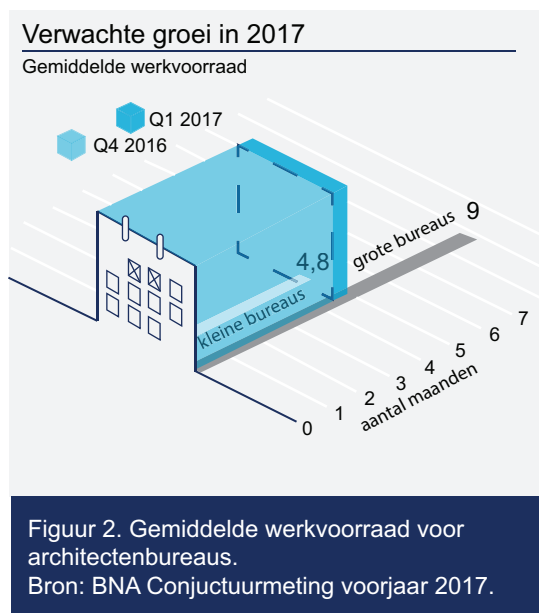
De architectenbranche zit vooraan in de bouwketen en is sterk afhankelijk van de algehele bouwproductie. Volgens het Economisch Instituut voor de Bouw (2015) zal de totale bouwproductie naar verwachting tussen 2015 en 2019 een gemiddelde groei laten zien van 4%. De vraag naar architecten is vooral gerelateerd aan nieuwbouw van woningen en utiliteitsgebouwen, maar ook aan onderhoud, herstel en verbouwproductie. De marges en de omzet van architectenbureaus staan momenteel nog steeds onder druk, maar uit de BNA Benchmark Jaarcijfers 2015 en BNA Conjunctuurmeting voorjaar 2017 is af te leiden dat de verwachtingen op de langere termijn gematigd positief zijn). Meer innovatie en verdienvermogen aan de voor- en achterkant van het bouwproces blijven nodig om de branche ook richting de toekomst weerbaarder te maken.



Figuur 1. Ontwikkeling werkgelegenheid in de bouwnijverheid volgens de basisraming en bij een behoedzame variant, 2008 -2019 (duizend arbeids-jaren). Bron: Economisch Instituut voor de Bouw, 2015)

Groei werkvoorraad

Uit de BNA Conjectuurmeting voorjaar 2017 blijkt dat de werkvoorraad in de architectenbranche is verder gestegen (van 4,5 maanden in 2016) naar gemiddeld bijna 5 maanden begin 2017. Grotere bureaus noteren een gemiddelde werkvoorraad van bijna 9 maanden. Voor kleine bureaus is dat 4,8 maanden. In het verlengde van deze groei stijgen het honorarium en het aantal medewerkers licht. Voornaamste oorzaak is de grote vraag naar nieuwe, verbeterde en duurzame woningen. Het gaat beter met de branche. Er zijn nog wel grote verschillen tussen grote en kleine bureaus, tussen regio's en deelmarkten. Ook verandert de aard van de vraag van opdrachtgevers. Duurzaamheid, technologie en innovatie staan steeds vaker centraal in de opgaven.



Nieuwe markten en internationaal

De BNA Conjectuurmeting voorjaar 2017 laat zien dat de werkvoorraad afhankelijk is van de deelmarkt en regio waarin bureaus actief zijn. De positieve groeiverwachting van bureaus komt vooral door de grote vraag naar woningen. Ook gemengde- en zorgprojecten zitten in de lift. Architectenbureaus verwachten voor 2018 het meest van particulieren, bedrijven, projectontwikkelaars en aannemers. Het gaat daarbij vooral om nieuwbouw, transformatie, herontwikkeling en verduurzaming. Een klein maar toenemend aantal bureaus is buiten de landsgrenzen actief, waarbij de verwachtingen vooral voor Duitsland, België en – bij de grotere bureaus – Azië positief zijn. Bedrijven en projectontwikkelaars worden in 2017 ook nadrukkelijk weer genoemd als groeimarkt (BNA, Verdiepingsonderzoek voorjaar 2017).

Architectenselecties

Naast persoonlijke uitnodigingen tot werk doen bureaus door de aantrekkelijke economie weer steeds meer mee aan officiële selecties. Oude ergernissen over dit fenomeen, zoals te weinig kansen, te hoge kosten en te hoge eisen, bestaan nog steeds maar ook hier bemerken bureaus enige verbetering. Bij grote projecten vinden selecties meestal plaats via aanbestedingen of prijsvragen. Vooral grotere bureaus (>20 fte) doen vaak mee aan selecties. Kleine bureaus (<5 fte) en de midden categorie (5-20 fte) doen alleen incidenteel en gericht mee. Kleine projecten worden veelal direct gegund of na een offerteaanvraag (BNA, Verdiepingsonderzoek voorjaar 2017).

Groeiverwachting in de bouwketen

Uit onderzoek van het EIB blijkt dat het merendeel van de bedrijven verwacht dat de groei in de komende periode doorzet. Om de groei te kunnen bijhouden, zijn bedrijven op zoek naar gekwalificeerd personeel. Dit blijkt ook uit de spectaculaire stijging van het aantal openstaande vacatures in de bouwketen met 30 procent ten opzichte van eind 2016 (Economisch Instituut voor de Bouw, 2017). Het vinden van voldoende vakmensen is dan ook dé uitdaging om de toekomstige productiegroei te kunnen realiseren.

Leveringsvoorwaarden

Bureaus gebruiken als algemene leveringsvoorwaarden meestal De Nieuwe Regeling (DNR) of de Consumentenregeling (CR). De DNR is voor opdrachten in de zakelijke markt de standaard, voor de particuliere markt is dat de CR. Architecten geven aan regelmatig last te ondervinden van opgelegde afwijkende inkoopvoorwaarden van grote opdrachtgevers. Een aantal bureaus bespeurt ook hier enige verbetering, omdat er door de aantrekkende markt iets meer ruimte is voor het onderhandelen over de voorwaarden. Dit blijkt uit het BNA Verdiepingsonderzoek voorjaar 2017.

Nationale bouwagenda

De bouwketen heeft de ambitie om samen te werken aan maatschappelijke uitdagingen. Met dat doel is het initiatief genomen tot De Bouwagenda. Bedrijfsleven, kennisinstellingen en overheid werken hierin samen aan zaken die huidige en de toekomstige generaties allemaal aangaan: een toekomstbestendige infrastructuur, de vernieuwing en verduurzaming van huizen, kantoren en bedrijfspanden en de integratie van ICT- en datatoepassingen in de bouw. De Bouwagenda richt zich op elf bouwopgaven en zes horizontale, overkoepelende thema's, zoals circulair bouwen, digitalisering en informatisering, ontwerpqualiteit, human capital, regels en maatregelen die de verandering ondersteunen, samenwerken vanuit vertrouwen.

BIM

Het Bouw Informatie Model (BIM) is niet meer weg te denken bij de meeste architectenbureaus. Uit het BNA Verdiepingsonderzoek voorjaar 2017 blijkt dat hoe groter de bureaus zijn, hoe meer zij met BIM werken. Alleen van de allerkleinste bureaus geeft nog een deel aan niets met BIM te doen. Bij de grootste bureaus wisselt momenteel 50% bij vrijwel alle projecten BIM data uit met ketenpartners. Enkele jaren geleden was BIM nog alleen bij grote bureaus in gebruik, maar ook kleinere bureau werken steeds meer met BIM.

Innovatie

Vier van de tien architectenbureaus geeft aan actief te werken aan innovaties van producten, diensten en processen. Zij besteden gemiddeld 10% van hun omzet aan innovatie, waarbij kleine bureaus 13% en grote bureaus op 5% van hun omzet in innovatie investeren. Bijna 60% van de innovaties door architectenbureaus is productgericht. Ongeveer 30% betreft procesinnovaties. Starheid in toepassing van wet- en regelgeving is in 2017 de meest genoemde belemmering voor innovatie. Gebrek aan ketensamenwerking volgt op korte afstand. De manier waarop de overheid aanbestedingen inricht speelt ook een rol bij de beperking van innovatie (BNA Verdiepingsonderzoek voorjaar 2017).

3D printing en prestatiegericht ontwerpen

Architectenbureaus vinden BIM, 3D-printing en prestatiegericht ontwerpen de belangrijkste technologietrends voor de komende vijf jaar. De meeste bureaus zien deze als kansrijk voor de architectenbranche. Andere technologietrends die bureaus noemen zijn domotica, parametrisch ontwerpen, augmented reality, internet of things, artificial intelligence, robotisering en big data. Mass customisation wordt het minst gezien als kans (BNA Verdiepingsonderzoek voorjaar 2017).

Duurzaamheid

De ambitie om duurzame gebouwen te realiseren is bij architecten flink gegroeid in de laatste jaren. Vonden architecten voorheen dat voor de realisatie van duurzame gebouwen de opdrachtgevers aan zet zijn, nu vinden zij hun eigen verantwoordelijkheid hiervoor net zo groot. Bureaus nemen ook steeds meer verantwoordelijkheid voor duurzame en energieneutraal ontwerpen en gebouwen. Het percentage bureaus met kennis over de criteria waar bijna energieneutrale gebouwen aan moeten voldoen in 2020 is in 2017 verder gegroeid naar 60%. Dat blijkt uit het BNA Verdiepingsonderzoek voorjaar 2017.

Kwaliteitsborging

Bij bouwwerken met een lage risicoclassificatie is het de bedoeling dat de technisch inhoudelijke toetsing van bouwplannen en toezicht niet meer door de gemeente uitgevoerd. Erkende gecertificeerde kwaliteitsborgers gaan die rol overnemen. Dit staat beschreven in de Wet kwaliteitsborging die – met door de politiek gevraagde aanpassingen - op zijn vroegst in 2019 wordt ingevoerd. Uit het BNA Verdiepingsonderzoek voorjaar 2017 blijkt dat in het kader van deze verschuivingen, de grote architectenbureaus hebben aangegeven graag als erkend kwaliteitsborger op te willen treden en deze diensten ook aan bieden aan collega-bureaus. Kleinere bureaus geven aan eerder samen te gaan werken met preferente kwaliteitsborgers.

ONTWIKKELINGEN VOOR DE TOEKOMST

Andere opgaven

De diensten van bureaus bewegen mee met maatschappelijke ontwikkelingen en hebben daarom een dynamisch karakter. De markt vraagt om zorgvuldige, duurzame, betaalbare ingrepen die met nieuwe financieringsconstructies worden bekostigd. Investeringsgericht denken moet daarbij plaatsmaken voor levensduur denken. Nieuwe technologieën, materialen en media worden steeds beter ingezet om gewenste doelen te bereiken. Er ligt voor architectenbureaus een kans om in te spelen op nieuwe vraagstukken en opgaven door de onderscheidende, verbeeldende en verbindende kracht van de architect in te zetten voor slimme, mooie en goede ruimtelijke oplossingen en bouwwerken die opdrachtgever, ontwikkelaars en gebruikers stimuleren tot een verandering in het bouwgedrag.

Andere rollen

Nederlandse architecten ontwikkelen regelmatig actief nieuwe diensten, zoals die van ontwikkelaar, facilitator of strategisch adviseur en hebben nationaal en internationaal onderscheidende expertise in betaalbare woningbouw, stedenbouwkundige plannen, complexe bouwopgaven en ruimtelijke opgaven met water. Door de veranderende vraag van opdrachtgevers en de toegenomen complexiteit van projecten is samenwerken een must. Ontwerpteam van tegenwoordig zijn multidisciplinair en kunnen, naast de architect, bestaan uit andere ontwerpers en uit niet-ontwerpers als bouwkundige adviseurs, bouwkostendeskundigen en installatieadviseurs, maar ook uit kunstenaars, sociologen

en economen. De architect fungeert in het ontwerpproces vaak als generalist tussen de specialisten.

BNA toekomstscenario's

Om als architectenbureau op tijd na te denken over een rol in 2030 heeft de BNA toekomstscenario's ontwikkeld voor haar leden. De scenario's zijn samen met architecten en externe deskundigen ontwikkeld als een hulpmiddel voor architectenbureaus om strategische keuzes te maken. Streven van de scenario's is dat er een toekomstgerichte dialoog en samenwerking tussen de bureaus en anderen in de bouw en daarbuiten ontstaat. Met de scenario's wil de BNA de architectenbranche nu al meenemen in de innovatieslag die nodig is, ook om de bouw brede Bouwagenda-plannen daadwerkelijk te kunnen uitvoeren.

Strategische keuzes

Bureaus kunnen hun impact vergroten door bijvoorbeeld nog beter te leren omgaan met de zakelijke kant van ontwerpen en bouwen, risicomangement en met het vergroten van de eigen inkomstenstromen. Ook het overtuigend communiceren van de waarde van het architecten vak of het bureau is belangrijk. De BNA Toekomstscenario's (2017), getiteld 'Architect 2030: Act Now' vormt technologische vernieuwing de rode draad. De scenario's reiken vier handelingsperspectieven aan: ArchiPreneur, ArchiBot, ArchiNet en TechArchitect. Architecten kunnen hierbij heel verschillende strategische keuzes maken die passen bij de identiteit en ambitie van het bureau.

CONCLUSIE

De vraag van opdrachtgevers in binnen- en buitenland in de diverse deelmarkten verandert en de complexiteit van projecten is toegenomen. Samenwerken binnen de bouwketen is een vereiste geworden. Om waarde te blijven creëren voor opdrachtgevers, eindgebruikers en de maatschappij, zullen architecten bewust hun rol en positie moeten kiezen. Daarbij zullen sommige bureaus hun grenzen verleggen ten aanzien van hun rol en dienstverlening. Om de branche te versterken is het van belang dat architecten de diverse waarden die zij creëren, zoals het ontwerpen van een energieneutraal, circulair gebouw of het aanbieden van coördinerende informatieprocessen, ook toe-eigenen en helder communiceren. Het beargumenteren van de toegevoegde waarde en prestaties van de ontwerpen en processen van architecten en de impact van technologische ontwikkelingen op de organisatie- en verdienmodellen van architectenbureaus vormen daarom belangrijke onderwerpen voor nader onderzoek en discussie.

Over FuturA

Het onderzoek futurA (future value chains of architectural services) analyseert bestaande en ontwikkelt nieuwe verdien- en organisatie modellen voor de architectenbranche. Het 4-jarige project van Technische Universiteit Delft, Radboud Universiteit Nijmegen en BNA is één van de 23 projecten die vanuit NWO, de Nederlandse Organisatie voor Wetenschappelijk Onderzoek, voor de topsector creatieve industrie tot stand is gekomen. Doelstelling van het project is om veranderingen in het werkveld van de architect ten gevolge van sociaal-maatschappelijke verschuivingen en de financiële crisis te doorgronden en kansen voor de toekomst bloot te leggen.

BRONNEN

Architects' Council of Europe (2016). *The architectural profession in Europe 2016 - A sector study* [Rapport]. Geraadpleegd van http://www.ace-cae.eu/fileadmin/New_Upload/7_Publications/Sector_Study/2016_V2/2016_EN_Full_021017.pdf

Architectenregister (z.j.). *Beroepservaringsperiode* [Website]. Geraadpleegd van <https://www.architectenregister.nl/>

De Bouwagenda (z.j.). *Roadmaps* [Webpagina]. Geraadpleegd van <http://www.debouwagenda.com/roadmaps.html>

Economisch Instituut voor de Bouw (2014). *Verwachtingen bouwproductie en werkgelegenheid 2014* [Rapport]. Geraadpleegd van http://www.eib.nl/pdf/verwachtingen_bouwproductie_2014.pdf

Economisch Instituut voor de Bouw (2017). *Monitor Bouwketen voorjaar 2017* [Rapport]. Geraadpleegd van http://www.eib.nl/pdf/monitor_bouwketen_voorjaar_2017.pdf

Panteia (2015). *BNA Benchmark jaarcijfers 2015* [Rapport]. Geraadpleegd van <https://www.bna.nl/product/bna-benchmark-jaarcijfers-2015/>

Panteia (2016). *BNA Conjunctuurmeting najaar 2016* [Rapport]. Geraadpleegd van <https://www.bna.nl/product/bna-conjunctuurpeiling-najaar-2016/>

Panteia (2017). *BNA Verdiepingsonderzoek voorjaar 2017* [Rapport]. Geraadpleegd van <https://www.bna.nl/product/bna-verdiepingsonderzoek-voorjaar-2017/>

Panteia (2017). *BNA Conjunctuurmeting voorjaar 2017* [Rapport]. Geraadpleegd van <https://www.bna.nl/product/bna-conjunctuurpeiling-voorjaar-2017/>

Panteia (2017). *BNA – Architect 2030: Act Now* [Rapport]. Geraadpleegd van https://www.bna.nl/wp-content/uploads/2017/03/BNA_ARCHITECT_2030_ACT_NOW.pdf

Sectorplan Architecten (2015). *Opstap naar een betere toekomst; sectorplan architectenbureaus 2014-2016* [Rapport]. Geraadpleegd van <https://www.bna.nl/wp-content/uploads/2015/01/Sectorplan-architectenbureaus-2015-2016.pdf>